

MODELS DE POBLAMENT I COLONITZACIÓ AGRÀRIA EN L'ETAPA FINAL DE L'ANTIC RÈGIM A CATALUNYA. LES TERRES DE LLEIDA: RECUPERACIÓ, POBLAMENT I EXPANSIÓ^o.

Enric Vicedo Rius
Departament d'Història, UdL
vicedo@historia.udl.es

La crisi del segle XVII ha significat un despoblament de molts nuclis habitats i la reducció de la superfície cultivada. La recuperació del segle XVIII s'ha realitzat en base a una nova estructura del poblament, més concentrat. En aquesta comunicació s'analitzen els diversos models de poblament i/o colonització: a) l'expansió de la superfície cultivada en el terme d'una població, b) la colonització sense poblament, i c) la colonització amb un procés de poblament. Es vol establir l'impacte en les economies pageses de cadascun d'aquests models de transformació de les relacions entre les societats i el territori

Introducció

Pierre Vilar, en la seva *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, ens fa avinent la situació de despoblament de la Catalunya occidental plana a començament del set-cents i, també, en termes relatius, al començament del darrer terç de la mateixa centúria:

Ara: les planes occidentals de Catalunya, a l'alba del segle XVIII, es trobaven en una fase de "despoblament", en el sentit més estricte de la paraula. Al llarg de les guerres franco-espanyoles del segle XVII havien servit de glacis defensiu a Espanya: Balaguer i Lleida havien sofert llargs setges; llurs voltants –rics en obres hidràuliques- estaven devastats; alguns pobles havien desaparegut completament. Però el despoblament venia de més lluny. Caresmar, quan comparava la Catalunya de l'Edat Mitjana, el seu poblament; les seves collites, la seva indústria, amb la Catalunya del segle XVIII, no oblidava que era un monjo d'un priorat de l'oest i que les seves comarques més familiars eren la Noguera, el Segrià, l'Urgell: quants llocs hi havia encara deserts, àdhuc el 1780, quants terrenys sense conrear,

^o Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca SEJ2006-15108-C02-01/GEOG, finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia.

quants oficis oblidats! (Vilar, P., 1966, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, v. 3, pp. 96-97, Barcelona, Edicions 62).

Josep Lladonosa, referint-se a les terres occidentals de la regió de Lleida i a les comarques properes de la Franja de Ponent, ens permet esbrinar l'origen de la crisi demogràfica, social i econòmica. Per a la zona d'Almacelles, ens fa retrocedir encara més per definir la crisi que, finalment, els historiadors actuals farem referència amb el terme sintètic de crisi del segle XVII, però que té un abast cronològic més ampli:

Però el despoblament incessant a partir del segle XV, féu que bona part d'aquesta zona, guanyada pam a pam al conreu dels primers repobladors cristians, anés cedint terreny a l'erm i que les fondalades d'Unilla i Vila-Arnau tornessin a convertir-se en patamolls malsans. Tals pèrdues, accentuades com hem vist pel bandolerisme, obligaren els reduïts habitants que encara persistien a romandre fermes en llurs antics albergs, a desprendre's d'alguns censals, com ocorregué el 10 de setembre de 1589, en què els jurats d'Almacelles signaven una escriptura de venda d'un censal mort i irredimible d'un capital de 233 lliures que feia un sou per lliura de pensió. El comprador fou el cavaller de Lleida, mossèn Onofre Cerveró, senyor de Melons i Matxerri (Castelldans). Aquest, en morir l'any 1602, el cedí a beneficència¹.

Quant a la conjuntura final del segle XVII, en el marc de l'etapa neoforal, la recuperació econòmica comença a esbrinar-se amb claretat s'esdevé el conflicte successori amb un impacte molt gran en els territoris de la Catalunya occidental.

L'exemple de Torres de Segre, al Segrià meridional, és ben didàctic en aquest sentit. Els veïns d'aquest poble, en la conjuntura posterior a la guerra de Successió, argumentaven

...que en las guerras, y disturbis que lo present Principat patí en lo any 1640 quedà dita Vila de Torras de Segre destruhida, y inhabitalbe per lo espay de alguns anys; per facilitar lo tornar los vassalls a habitar la dita Vila, y conrear las terras de dit terme per poder utilitzar alguns fruits, y emoluments a favor del Sr Comanador, y de dita Sagrada Religió, convingueren estos en fer gràcia y perpètua concessió a dita Universitat y llurs singulars personas, dels drets del pas de la barca del Riu Segre, del forn de coure pa, y de la provisió y taulas de las carnisseries de la mateixa vila ab la tinguda de las herbas per dita carnisseria necessarias...²

¹ Lladonosa, J. (1970), "Història", dins *Almacelles, visió d'un poble*, pp. 55-154. Almacelles/Barcelona: Penya barcelonista "Lo Vilot"/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat. La cita és de la pàgina 78.

² Aquest text i el següent provenen de *Torres de Segre. Representació a la Religió sobre varios punts y en particular de las Herbas y Sisena*, Armari 19, lligall 2, Sant Joan de Jerusalem, Arxiu de la Corona d'Aragó.

El record a la crisi del segle XVII es fa per tal d'argumentar una sortida a l'estat de crisi creat pel recent conflicte,

Se troba vuy en dita vila ab 36 casas, pobladas, y habitables, y totas las demás, fins a ditas 92 que al comensar estas guerras se trovavan existents, són dirruhidas, y despobladas, y sols tenen los particulars, y habitants, dotse parells de mulas, y bous (abans de la guerra en tenien 50 parells) per poder conresar las vinyas, arrencadas sens cullir vi, los olivers tallats, y las socas arrencadas, y cremadas, sens esperansa de que puyan rebrotar (...). En los anys 1707, 1708, 1709 no se ha cullit gra algun, y sols dit any 1707 se collectà 8 robas de cànem, y en lo any 1710 se collectà una càrrega de blat, y en tots los dits quatre anys no ha resultat altres útils de fruyts espectants a dit dret de sisena.

Per tant, una part important de la Catalunya occidental està immersa en una crisi quasi contínua, crisi també de l'economia agrària, des de la fi del segle XVI fins ben entrat el segle XVIII. És gràcies al control senyorial sobre les societats i els territoris que tenim documents per definir els trets principals de les relacions socials en la zona, però resulta més difícil conèixer les relacions concretes entre la pagesia i la classe senyorial i entre els diversos grups d'aquella. Esdevé necessària una gran enquesta que permeti conèixer quina és la realitat que el despoblament i el retrocés agrari han eliminat i que tan pocs rastres ens ha deixat a la documentació del segle XVIII.

El mapa 1 ens mostra la distribució territorial de la població activa del corregiment de Lleida segons un cens de 1721³. Aquest mapa ja ens mostra la nova distribució generada per l'impacte de la crisi. Per la documentació sabem que un nombre gens menystenible de termes poblats es despoblaren. Dos exemples ens permeten mostrar aquesta qüestió. A les Respostes Generals que fa la ciutat de Lleida, el 13 de juny de 1716, prèvies a l'elaboració del primer cadastre, es diu

*formación del Cathastro descripción o inventario de la Ciudad y término de Lérida y términos de Villanueva de la huerta, Rufeá y las Torres de Sanuy incluidos en éste los términos de dichos respective lugares derruhidos de esta parte de setenta y más años de los naturales y moradores de dicha Ciudad...*⁴

³ El document no du títol i en dos llistats separats de cada un dels pobles i termes del corregiment de Lleida dóna les dades demogràfiques i el cens ramader. El total d'actius representats en el mapa 1 inclou la suma de "hombres y manzevos", "jornaleros, manzevos y criados", "venidos de nuevo (hombres, jornaleros)", "jornaleros de 60 años arriba" y "doctores en Medicina y Leyes". Els nouvinguts totalitzen només vint-i-vuit persones. Aquest cens es reproduceix íntegrament a Vicedo Rius, Enric (1987), *Producció, propietat i renda a les terres de Lleida, segle XVIII*, pp. 168-173. Es conserva la Caixa 61, secció Cadastre, Arxiu Històric de Lleida.

⁴ *Respostes Generals*, Lleida, 1716, secció Segle XVIII, registre 760, ara caixa 52, APL.

En la documentació de la comanda hospitalera de Cases Antiques, es constata que

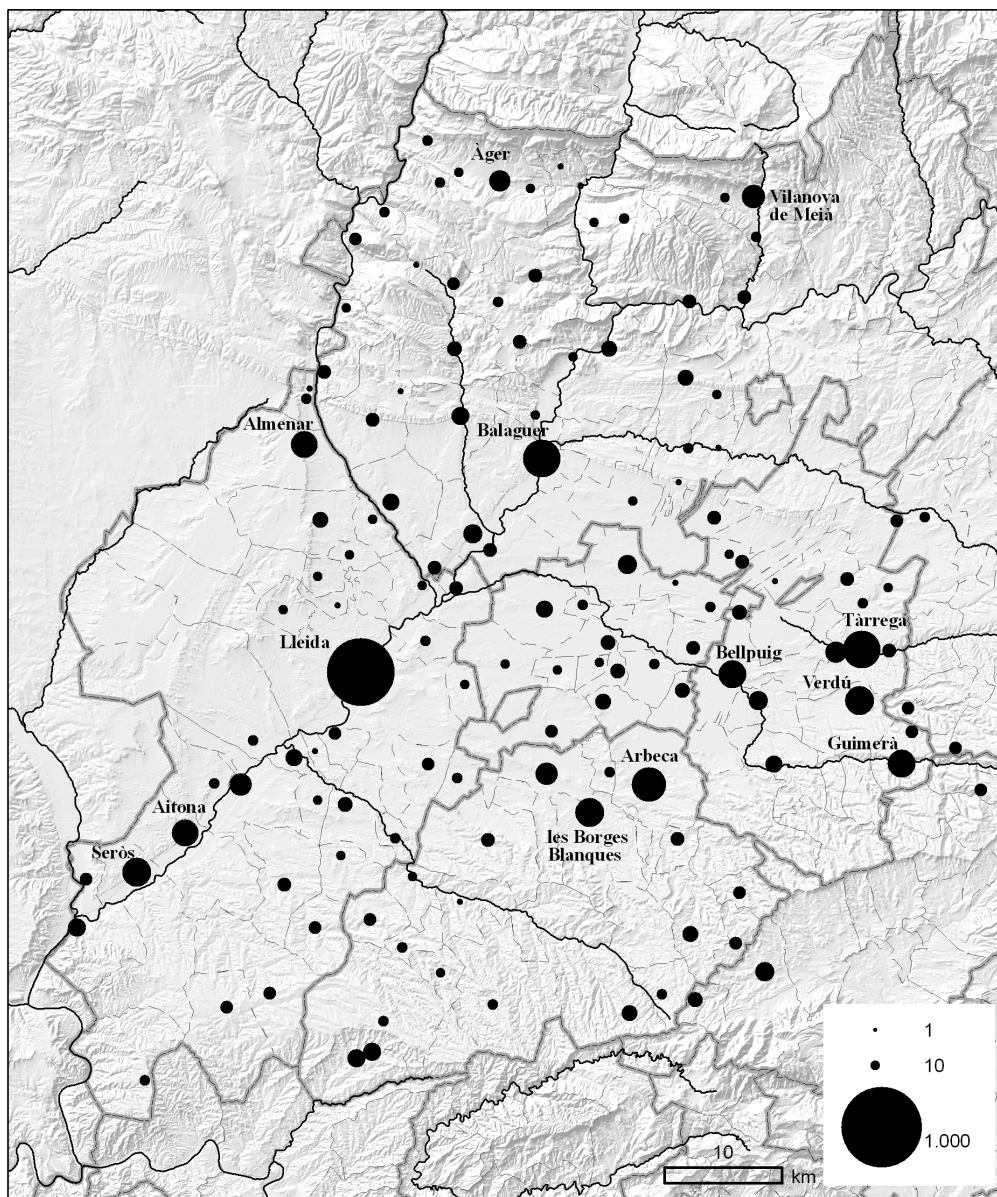
Als 12 de octubre de 1771 F. Dⁿ Manuel de Montoliu, Gran Prior de Catalunya, acudí al Gran Mestre de la Religió, y exposà que a son Priorat pertenían los antedits termes [La Nobella, Escarabat, Tarrojas, Espígol, Padrís, Vincelló, Marlet, Malpartit, Alcañiser, Grallera y Piñateli], los quals se trobavan enterament deserts per causa de la Peste, y Guerres que habian esdevingut al Principat des de lo any 1610 fins al any 1657; y repecte de que podian recobrase concedint las terras sents Enfiteutich per lo temps y ab las condicions que podrian tractarse segons podrian convenirse ab los Enfiteotas. Per so suplicà que se abilitàs la Veneranda Asamblea de Cathalunya per a Establr segons se presenten las ocasions⁵.

L'estructura del poblament de la Catalunya occidental plana és més concentrat que l'existent al segle XVI. La desaparició de pobles i la davallada demogràfica tingueren una primera conseqüència en la reducció de la superfície cultivada. La recuperació del segle XVIII no retornà l'estructura del poblament a la situació del segle XVI, la qual cosa significà un problema que afectà la productivitat del treball de la població pagesa. Sens dubte que la recuperació agrària en els termes poblats, primer, i la colonització posterior dels despoblats, significà més terra i producció per actiu, però, a causa de l'estructura del poblament, el temps esmerçat en l'anar i tornar a les finques fixà un límit geogràfic, una distància màxima, més enllà de la qual no havia d'interessar a la pagesia fer una colonització. Aquest límit, però, tingué alguns efectes positius en l'economia de les unitats familiars pageses: en les zones amb grans despoblats – principalment al Segrià però també al Pla d'Urgell i les Garrigues- la competència per accedir a terres dels termes rònecs es limitava a veïns d'algun pobles colindants.

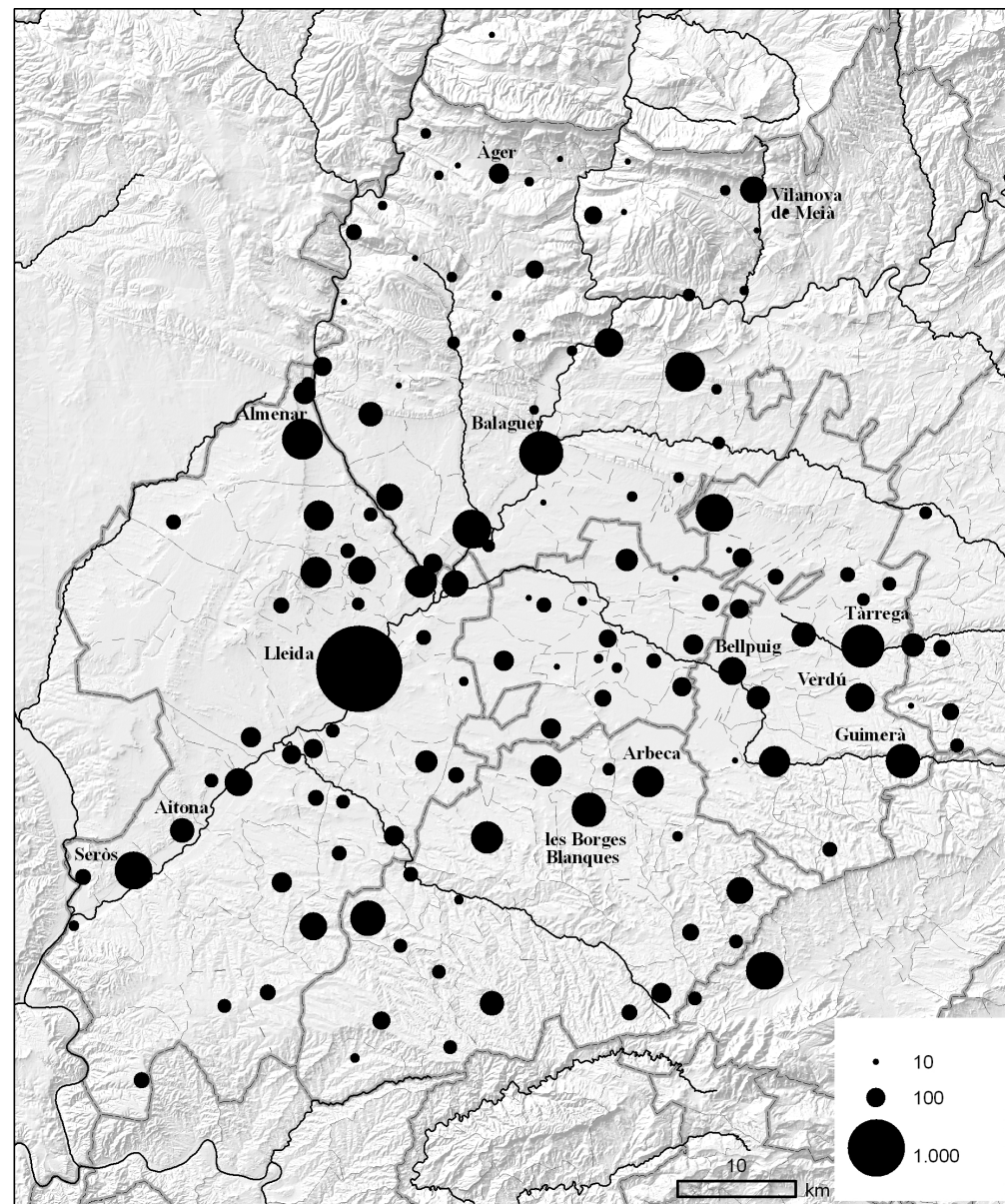
Els mapes 1 i 2 ens mostren la localització geogràfica dels actius segons el cens de 1721 i el de Floridablanca de 1787⁶. L'estructura del poblament de 1721 es basa, en gran mesura, en la localització dels assentaments humans al costat o molt a prop dels rius, en terres al·luvials que tenen sediments molt favorables a l'agricultura, però que presenten problemes quan el desbordament dels rius es fa realitat. El 1787, la població activaha crescut molt –com es pot veure per la mida dels cercles i perquè representen valors més grans-, però en els nuclis de població ja existents el 1721. El creixement esdevé molt important al Segrià nord, i a part de les Garrigues, l'Urgell i la Noguera.

⁵ Consideracions que afavoreixan al senyor Gran Prior contra los establiments fets per son procurador Oliver, Armari 12, lligall 1, Sant Joan de Jerusalem, Arxiu de la Corona d'Aragó.

⁶ Iglésies, J. (1969, ed.), *El cens del comte de Floridablanca, 1787. Part de Catalunya*, 2 vols. Barcelona.

Mapa 1
Actius segons un cens de 1721

Mapa 2
Actius segons el Cens de Floridablanca, 1787

Models de poblament i de colonització agrària

L'existència d'un model pràcticament dominant de concentració de la població en pobles, viles i ciutats amb una molt limitada presència de masos o torres a la Catalunya occidental del segle XVIII fa que l'element variable del procés sigui les formes concretes de colonització agrària: recuperació de l'espai agrari immediat al nucli poblat, colonització sense poblament d'espais o termes més llunyans i colonització amb poblament - opció minoritària- són les tres vies que es desenvoluparen durant el segle XVIII. Sens dubte serà la segona de les opcions la que tindrà més formes concretes en relació directa als interessos dels senyors i de la pagesia.

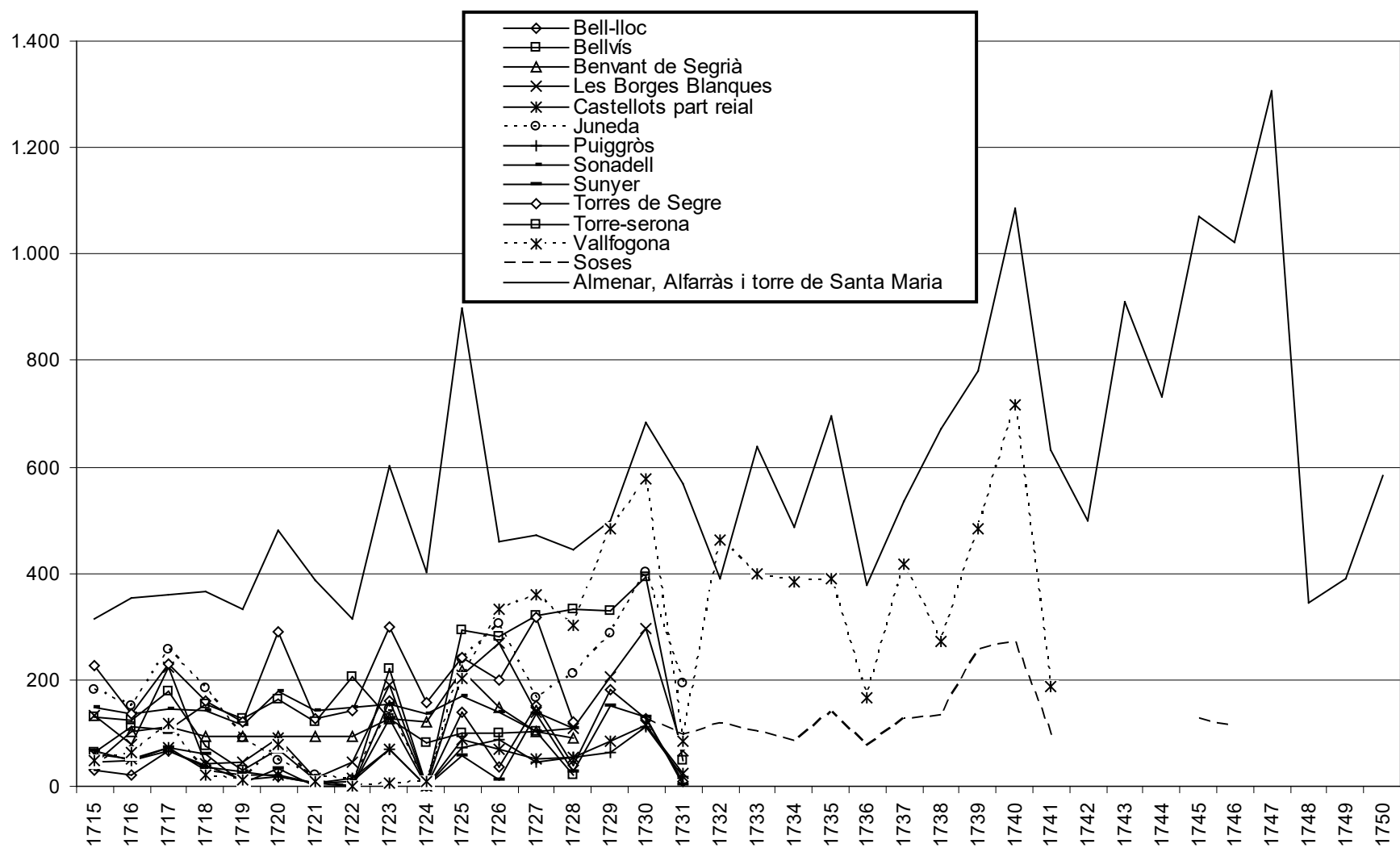
Expansió de la superfície cultivada en el terme d'una població

Acabada la guerra de Successió, la primera de les opcions que es presenta a la pagesia és la recuperació per a la producció de les terres que la pagesia havia deixat de treballar a causa del conflicte bèl·lic. Segurament són terres que ja es treballaven en les conjuntures finals del segle XVII i formaven part del patrimoni que en condicions normals s'explotava. El gràfic 1⁷ evidencia el creixement del delme del blat, percebut pel capítol de canonges i degà de Lleida, en aquesta conjuntura de recuperació. La durada de les sèries guarda relació amb la finalització de la col·lecta directa i l'inici de l'arrendament dels delmes. La recuperació d'altres espais que es deixaren de cultivar amb la crisi del segle XVII no es produirà fins la segona meitat del segle XVIII, i més intensament a partir dels anys 1770⁸, quan la pressió demogràfica a la zona i la demanda catalana de cereals esdevinguin importants.

⁷ Les dades provenen dels *Llibres d'exàmens*, Arxiu Capitular de Lleida.

⁸ Vegi's Vicedo Rius, E. (1991), *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents*, Barcelona, Crítica.

Gràfic 1. Delme del blat rebut pel capítol de Lleida en diversos pobles i termes

Colonització sense poblament

Hem destacat que un dels trets fonamentals del poblament del territori després de la crisi del segle XVII fou la reducció dels nuclis poblats. Aquesta característica significarà que la colonització d'espais agraris es faci, principalment, sense la creació d'un nou poble, tot i la possible existència de poblaments anteriors, dels quals en queden les restes de l'església i d'algunes cases. Colonització sense nou poblament serà una via de desenvolupament agrari que es concretarà en diverses possibilitats de relacions socials en l'ocupació de l'espai i en diverses especialitzacions agràries.

Una de les fórmules més freqüents fou la colonització cerealística en base a una relació temporal amb la terra. La llicència de cultiu és el contracte agrari⁹ que atorga el senyor a un pagès –principalment, però no exclusivament- perquè treballi una terra campa i pagui les rendes senyorials corresponents –delme i part de fruits coneguda com a terratge-. Aquestes llicències, revocables en qualsevol moment amb causa o bé sense, només les trobarem pel que fa a l'agricultura cerealística i mai –com és raonable si la despesa va a càrrec del cultivador- a la viticultura o la producció olivarera. Aquestes darreres alternatives exigeixen un grau d'estabilitat del pagès a la terra si es vol que els plantats es facin adientment. Les llicències que fan els canonges de Lleida als termes despoblats propers a Lleida com Vallfogona –fins el seu repoblament -, Raimat i Sucs, tots tres pertanyents a l'administració de la Pia Almoina; els de Grealó, Olamins, Moradilla, Sedaó, propietat del capítol a Lleida, Safareig i Gatén a Bellvís i Montagut a Alcarràs, són dedicades a cereals. Així també ho són les llicències que el Gran Priorat de Catalunya farà als termes de la Novella, l'Escarabat, Tarroges, Espígol, Pedrís, Vincelló, Marlet, Malpartit, Alcanyiset, Grallera i Pignateli abans de donar-los en emfiteusi.

Aquesta via de colonització sense poblament basa la seva força de treball en veïns dels pobles propers, deu existir una mínima planificació en l'ocupació de l'espai cedint terres de zones que van ampliant-se segons el procés i, sense negar que hi així un pla agronòmic implícit, les llicències mostren un caràcter quasi exclusivament rendista,

⁹ Vicedo Rius, E. (1986), "Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)" a *Terra, treball i propietat*, pp. 278-301; íd. (1991), *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica; íd. (1997), "Emfiteutes, arrendataris, parcers i cultivadors amb llicència.. La contractació agrària a les planes occidentals catalanes, 1760-1860", *Estudis d'Història Agrària*, 11, pp. 109-129.

amb molt poques clàusules agronòmiques entre les que destaca que els cultivadors amb llicència han d'emprar els fems en aquestes parcel·les colonitzades.

L'existència d'una mínima planificació és palesa en les "confrontacions" que surten en les diverses llicències, on s'indica els cultivadors que tenen les terres col·laterals¹⁰. És raonable pensar –tot i que no hem trobat documentació que ho confirmi– que devien cultivar-se en un primer moment les terres que devien considerar-se millors. El resultat del procés és ben clar ja que som davant de la reconstrucció de l'espai agrari després d'una etapa molt llarga d'abandonament des de la crisi del segle XVII. La colonització del segle XVIII té, justament, aquesta finalitat i resultat.

Tot i que les llicències del segle XVIII no obliguen els cultivadors a activitats agronòmiques concretes ni tampoc s'esmenta la fórmula habitual als contractes agraris de la zona de menar la terra a "pràctica i ús de bon pagès" cal suposar que els cultivadors amb llicència només renovarien aquesta si duïen una pràctica agrària adient amb la tradició de la zona i si pagaven les rendes adequadament¹¹.

Tot fa pensar que al començament del segle XIX el capítol de Lleida havia establert uns pactes agronòmics mínims per a les seves llicències de cultius, que hem pogut comprovar documentalment¹². Desconeixem quan es començaren a exigir als cultivadors amb llicència, però existeixen llicències de cultiu impreses amb data d'aquest segle per completar a mà que detallen unes característiques semblants. En síntesi:

1. La llicència pot revocar-se en qualsevol moment.
2. No es consolida cap dret sobre la terra ni s'indemnitzen les millores.
3. Es prohibeix subarrendar.
4. La terra s'ha de treballar a ús i pràctica de bon pagès, fent tres relles a l'horta i dos al secà com a mínim.

¹⁰ 1748-1843. *Llicències Suchs, Raymat, Valfogona*,..., Caja 2, secció Pia Almoïna, Archivo de la Paeria de Lleida.

¹¹ Quan el comanador de Torres de Segre es planteja fer establiments emfitèutics sobre les terres de Gebut, Carratalà, Utxesa i Adar, se l'adverteix de que "una vegada les tenen establertes no necessitaran per a res al comanador, y no li pagaran lo sisè, y no li pagaran la novena que paguen ara bé perquè tenen po que nols prenguen les terres; a les hores, com nols podran prendre les terres ni hauran menester per a res al Senyor Comanador, faran lo que voldran...". I es posa com a exemple al "Capítol de Lleyda que may ha volgut establir terres dels seus termes de Grealó, Montagut, Raimat y altres, perquè de esta manera cobra lo delme y los drets imposats, y també perquè com los que cultiven tenen terres a la horta de Lleyda pagan bé lo delme, perquè no sels lleve les terres de beneplàcit, pues los que no tenen terres del Capítol ningú lo pague bé". Carta de Josep Sanjust de Torres de Segre al Comanador de Torres Magarola, armari 19, lligall 2b., Sant Joan de Jerusalem, Arxiu de la Corona d'Aragó.

¹² "Licencias para cultivar en terrenos del Cabildo, siglos XVIII-XIX", en *Vàries notes, y borradors, que contenen resumen de...*, registre 14, Arxiu Capitular de Lleida.

5. No entrar a llaurar fins que es doni la llicència.
6. Cal permís per rostollar, treure les garves i batre anticipadament.
7. Emprar els fems a la terra i netejar les basses d'abeurar el bestiar.
8. Delme, primícia i part de fruits.

Aquesta colonització cerealística també es podria produir en base a donar a la pagesia una major estabilitat mitjançant contractes emfitèutics. És el que farà el Gran Priorat de Catalunya a partir dels anys setanta del segle XVIII. Transformarà progressivament les llicències de cultiu en contractes emfitèutics. Aquests tenen unes clàusules que només fan referència a la voluntat dels comanadors de percebre els drets – delme, primícia i part de fruits o terratge. El cens i l'entrada tendeixen a ésser molt reduïts. El mapa 3 presenta el territori d'un d'aquests termes –la Novella-, on destaca la presència de pagesos de pobles veïns com el Palau d'Anglesola o bé Mollerussa, l'existència d'heretats –del Gran Priorat, del baró de Serraí, de Teresa de Baylet, el marit de la qual, militar, rebé els establiments emfitèutics el 1774 (200 jornals en dues peces de terra) i el 1777 (24 jornals en una peça) i de Marià Picó de Barcelona-, algunes vinyes d'aquests i les cases corresponents. Tot i les emfiteusis realitzades, en el mapa encara es detallen alguns cultivadors amb llicència. La inserció del terme en el circuit transhumant exigeix en els contractes que el pagès no pugui entrar a llaurar o fer guarets a la terra fins el 10 de febrer i que existeixen carrerrades, pletes, corrals i acampadors. També s'observen algunes infraestructures hidràuliques¹³.

En una línia semblant trobem el cas de Térmens. Des de la crisi del segle XIV no s'havien realitzat nous establiments emfitèutics, tot i que es permetia el dret de rella: qui deservava una terra i la cultivava pagant els drets corresponents no podia ésser expulsat. Es tractava d'una emfiteusi real. Ara el 1785 el comanador concedirà establiments per regularitzar la situació. Desconeixem quins són nous o bé fruit del dret de rella. En tot cas, excepció feta de dos casos, tots són veïns de Térmens. Estem parlant de 56 veïns d'aquesta població i d'uns dos mil jornals de terra en emfiteusi. Tant el cens com l'entrada són molt reduïts i existeix una part de fruits, a més del delme i la primícia.

Les clàusules contractuals de les emfiteusis del Gran Priorat no tenen pràcticament cap contingut agronòmic. Es tracta de garantir el cobrament de les rendes. En tot cas, s'estableix un mecanisme per afavorir que les vendes del domini útil es

¹³ Establiments emfitèutics conservats a l'Armari 12, lligall 1, Sant Joan de Jerusalem, Arxiu de la Corona d'Aragó. En el mateix arxiu es conserva el plànol reproduït.

realitzin preferentment a veïns de Tèrmens. Per tot això, es fixa un lluíisme al cinquantè si el comprador és afocat i un desè si és foraster¹⁴.

Tot i el seu caràcter excepcional a la Catalunya occidental, les dues colonitzacions olivares fomentades per senyors que hem documentat són un bon exemple de planificació¹⁵. Especialment la que fa el senyor de Vimpeli, Vilaplana i Carrassumada, termes annexos a Torregrossa. Entre 1777 y 1779 va establir 149 hectàrees a 50 emfiteutes i entre 1802 y 1803, 623 hectàrees a 155 enfiteutas¹⁶. La plantació és detallada en el contracte:

Que degau millorar dits... jornals de terra, y en manera alguna no deteriorarlos, y dins tres anys, del dia... pròxim en avant comptadors degau plantar a vostres gastos dits... jornals de terra de olivers arvequins, y no de altra espècie de olivers de catorse pasas en quadro de distància, lo un, del altre, fent los clots de sinch pams de llarch quatre de ample i tres de fondo, y posant en ells bonas rabasas; y si finits dits tres anys no haureu plantat de olivers arvequins tots los dits... jornals de terra puga S.E. y los seus sens formalitat alguna de judici incorporarse de ells junt ab tot lo que se trobarà plantat sens havervos de pagar cosa alguna ni retornarvos la entrada del present establiment, quedant tot a benefici de S.E. y est acte com si fet no fos.

En el segon cas hi seran presents tots els productes de la trilogia mediterrània:

...que dit adquisidor dega plantar olivas arbequinas, y no de altra espècie, las terras pendents, o costers, y de vinya o de dits olivers las terras planas que sian gravosas o débils que no sian aptas per sembrar blat, o ordi...

En aquesta via de colonització sense poblament podríem incloure els processos d'expansió agrària en terres comunals. Per a la Catalunya occidental s'han estudiat, per al segle XVIII, el cas de Lleida i el d'Almenar. La privatització dels comunals comença a Lleida a finals del segle XVII –com en altres indrets de Catalunya¹⁷– i en el cas d'Almenar segurament ja entrat el segon terç del segle XVIII. No cal dir que aquestes terres foren objecte de conflicte entre els sectors socials benestants i la petita pagesia¹⁸.

¹⁴ *Estat dels establiments tant de terras com de aygua fet per lo Sor Comor de la Encom^{da} de Tèrmens*, Armari 6, lligall 2 bis, Sant Joan de Jerusalem, Arxiu de la Corona d'Aragó.

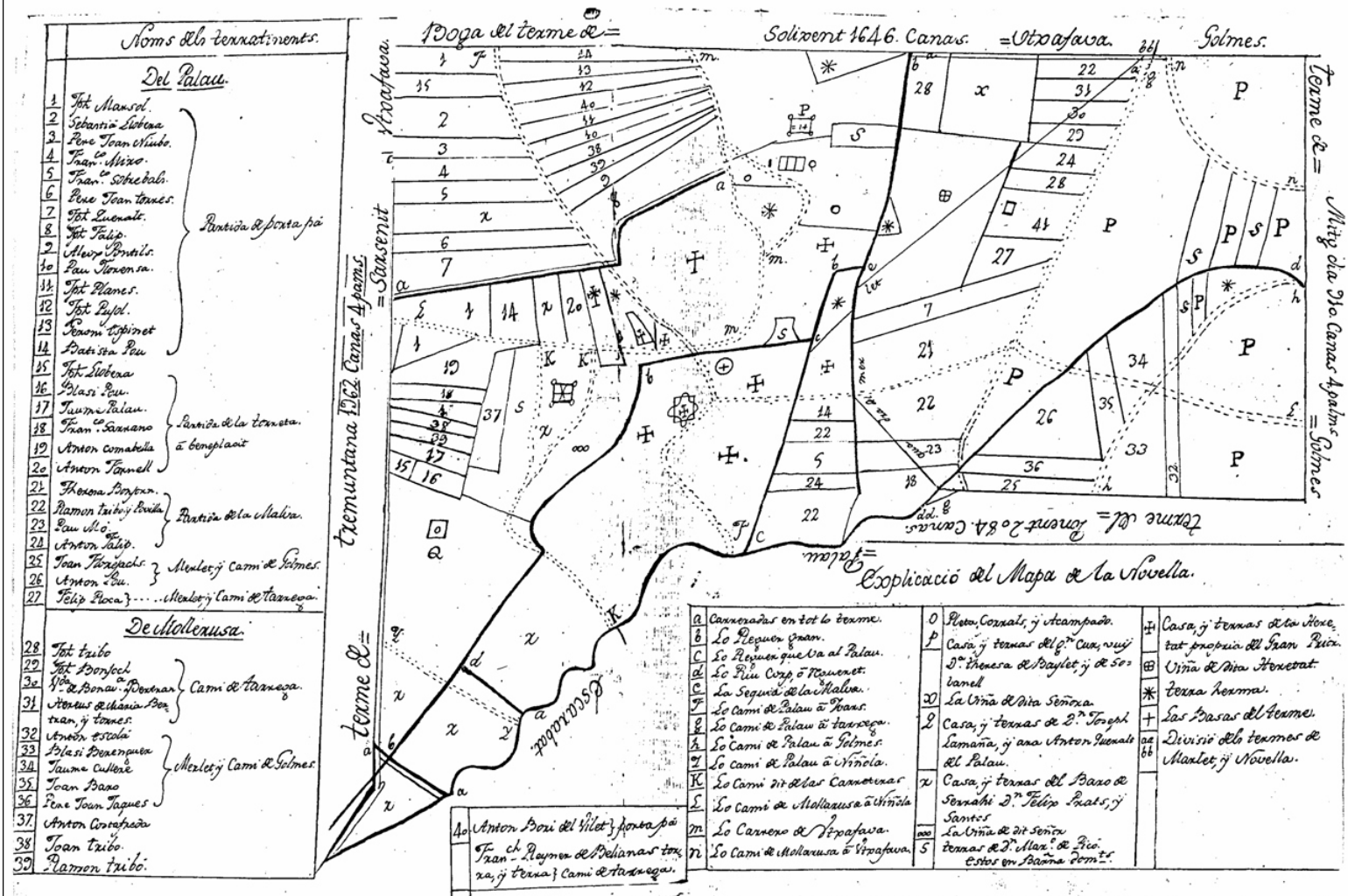
¹⁵ Vicedo Rius, E. (en premsa, 2007), “Paysannerie, huile, marchés et conditions de vie en Catalogne occidentale (1716-1930)”, en *Colloque International l'Olivier*, Université de Montpellier III.

¹⁶ La colonització de 1777-79 es troba al registre 819, i la de 1802-03 las registres 548 i 549, secció Protocols notariaus, Arxiu Històric de Lleida.

¹⁷ Bosch, M.; Congost, R.; Gifre, P., 1997, “Los bandos. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña”, *Noticiario de Historia Agraria*, 13, p 65-88

¹⁸ Vicedo Rius, E. (1991), *Les terres de Lleida...*; Forns, J., (2004), *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Mapa 3 Plànol del terme de la Novella

Colonització amb poblament

Aquesta via de colonització va ésser molt excepcional a la Catalunya occidental, essent els repoblaments d'Almacelles i de Vallfogona els dos exemples més significatius d'aquest procés. Ambdós processos es feren en base a un precís establiment del règim senyorial com consta en les emfiteusis fetes pels Guàrdia a Almacelles i pel Capítol de Lleida, com a administrador de la Pia Almoina, pel que fa a Vallfogona¹⁹. Abans de la concessió d'emfiteusis hi havia cultivadors amb llicència a Vallfogona als quals el capítol proposà fer els establiments²⁰. En el cas d'Almacelles fou Melcior Guàrdia qui atorgà llicències de cultiu el 1774, tot i que desconeixem si alguns d'aquests cultivadors ja en tenien de l'anterior propietari, Josep Glòria. Deu anys després una part d'aquests cultivadors amb llicència ja eren emfiteutes. I a les llistes de cultivadors de 1800 i de 1823 ja només hi figuren emfiteutes²¹. En ambdós pobles no només s'exigeix que els emfiteutes han de viure al poble sinó que si venen terres les han de comprar veïns afocats²². Lògicament el senyor sempre pot donar permís per fer el contrari.

A diferència del que succeïa quan la colonització era sense poblament, el cas d'Almacelles mostra que la procedència dels emfiteutes, tot i ésser majoritàriament de la Catalunya occidental, són d'un ampli ventall de pobles, amb presència de pagesos de

¹⁹ Vegeu, "Els establiments i la política de repoblació: Vallfogona (la Noguera) i Almacelles (el Segrià)", a Vicedo Rius, E. (199), *Les terres de Lleida...*, pp. 242-248.

²⁰ "Se establirà a cada un dels pobladors pati per a fabricar casa, y corral en dit terme de Vallfogona, reservantse lo molt Il·lustre Capítol lo domini directe, firma, fadiga, y sinquantè en dits patis, y lo cens de un Pollastre poer cada un de dits establiments, pagado lo dia de Sant Miquel de setembre tots los anys. Se establirà a cada un dels nous pobladors fins a cent jornals de terra en dit terme o adjacents, reservantse així mateix en ditas terras lo domini directe, firma, fadiga y sinquantè, y lo cens de dos diners per jornal pagadors tots anys lo dia de Sant Miquel de setembre. Se establirà als nous pobladors lo Sot per fer horts, o lo que apareixerà als dits pobladors, reservantse lo domini directe, firma, fadiga y sinquantè", *Ab lo motiu de haver deliberat lo molt Il·lustre Capítol de la Santa Iglésia de Lleyda, com Administrador de la Pia Almoina de la mateixa Iglésia, rehedificar lo Poble de Vallfogona, proposa als nous pobladors la capitulació següent*, 1742, calaix 78, Arxiu Capitular de Lleida.

²¹ Vicedo Rius, E. (2007), "La colonització rural a la Catalunya occidental. Almacelles, 1750-1830", a *Jornades Internacionals d'Urbanisme durant el període de la Il·lustració*, Almacelles (Lleida); Lalana, O. (2002), *Els arxius dels barons d'Esponellà. La fundació de la nova Almacelles (1755-1789)*. Almacelles/Lleida: Ajuntament/ Pagès Editors.

²² Als establiments emfiteutics de Vallfogona s'explicita: "Item. ab pacte que si acàs lo comprador, o altre qualsevol Adquisidor de dites casa, y pessés de terra, o de porció de elles no fos home solido, propi, y afocat en dit Poble, en est cas sia ipso facto nulla la alienació, y no adquirezca, ni adquirir puga lo Adquisidor dret algun...; però en lo cas que dit Adquisidor, o los seus, tinguin necessitat, o urgència de vendre per a subvenirse alguna, o algunes de aquelles, y no se encontràs en lo Poble qui done lo preu equivalent de les mateixes, pga en est cas ab permís que li concedirà lo Il·ltre Capítol, ateses les circumstàncies, vendre ler propies pesa, o pessés de terra, a altre fora del Poble". Als d'Almacelles s'indica el mateix i, a més, que no pugui vendre a mà morta.

fora d'aquesta zona²³. Repoblar i colonitzar Almacelles exigeix al pagès trencar amb situacions anteriors i refer una nova vida. Per tal d'aconseguir aquest objectiu, es donen explotacions d'una extensió mitjana o gran per la zona. L'endeutament històric vinculat als antics pobladors d'Almacelles farà que aquestes emfiteusis signifiquin una entrada molt important, que sens dubte molts pagesos hagueren de pagar mitjançant la creació de censals.

Malgrat la introducció estricta del règim senyorial en aquesta colonització amb poblament, tant el Capítol de Lleida com Melcior i Jaume Guàrdia concediran alguns incentius als pobladors. Per exemple, a Vallfogona les olives i la verema estaran lliures de delme des de 1765 fins 1785. I en ambdues poblacions els pagesos podran disposar de bestiar de treball²⁴, alimentar-lo en el terme, tot i que la major part de les herbes resten en mans del senyor. Els pobladors podran caçar, tallar llenyar, arrencar pedra, fer calç i guix per son ús. En definitiva, obtenció de recursos que permeten la construcció de l'habitatge, l'hort i el corral i una millora en les condicions de vida gràcies a l'aliment que significa la caça i a l'energia que dona la fusta.

²³ Josep Lladonosa ens dóna la llista d'emfiteutes de 1823 i el seu origen. Vegeu, Lladonosa, J. (1970), "Història", dins *Almacelles...*, pp. 151-154.

²⁴ A Almacelles, l'emfiteuta pot tenir bestiar de treball que pasturarà a les herbes dels termes: mules i bous per llaurar; dues someres; dues eugues amb les cries fins els tres anys. La pastura es farà mitjançant la dula però les eugues prenyades podran pasturar a les herbes del pagès. Establiments fets per Jaume Guàrdia, Protocols notariais d'Ignasi Alies, 1800, Registre 183, Arxiu Històric de Lleida.

This image shows a detailed section of a traditional Chinese map, likely from a historical gazetteer. The map is characterized by a dense grid of yellow and brown squares, which represent land parcels or administrative divisions. A winding river or canal flows through the landscape, with a small boat visible. A large, irregularly shaped area, possibly a lake or a large field, is outlined in the center. The map is framed by a black border.

[illegible]

A photograph of a three-story building facade in a historic town. The building features a mix of architectural styles: a modern pink section on the left, a central section with weathered stone and metal balconies, and a light green section on the right. The ground floor has a series of arches, some of which are open, revealing interior spaces. A European Union flag is visible on the left balcony.

Conclusions

En el quadre 1 hem sintetitzat les principals característiques de les tres vies de colonització i poblament que hem desenvolupat. Deixant de banda la recuperació dels espais més propers al nucli habitat –que són els històricament més treballats –, trobem tres vies que tenen un impacte diferent. Les dues primeres –colonització sense estabilitat i amb estabilitat- seran les que trobarem més freqüentment en el desenvolupament social i econòmic de la Catalunya occidental del segle XVIII. Partint d’una estructura del poblament més concentrat que l’anterior a la crisi del segle XVII, les dues vies són vistes per la pagesia com la possibilitat de millorar, gaudint temporalment de llicències i sovint de transformació d’aquestes en emfiteusis. La colonització emfitèutica sense poblament és la que presenta una ocupació del territori més estable i una situació millor per a la pagesia.

Quadre 1

Característiques de les diverses vies de colonització

	COLONITZACIÓ		
	CULTIVADORS AMB LLICÈNCIA	EMFITEUSI SENSE POBLAMENT	EMFITEUSI I POBLAMENT
POBLAMENT	concentrat; en ocasions s'esmenta que cal demanar autorització per fer cabanes o masos	concentrat	concentrat
INCIDÈNCIA TERRITORIAL	local	local	comarcal i regional
ACCÉS	freqüent per realitzar les tasques emprant els recursos de l'explotació familiar pagesa (unitat tècnica productiva)	freqüent per realitzar les tasques emprant els recursos de l'explotació familiar pagesa (unitat tècnica productiva)	immigració definitiva
MIDA DE L'EXPLOTACIÓ PAGESA	augment temporal, amb possibilitats de transformar-se en definitiu	augment definitiu	creació d'una explotació pagesa amb una mida suficient per a la reproducció de la unitat familiar pagesa.
PRODUCTIVITAT DEL TREBALL DE LA UNITAT FAMILIAR PAGESA	augment de la producció per unitat familiar	augment de la producció per unitat familiar	en un primer moment, període de posta progressiva en cultiu de la superfície concedida
RENDIMENT DE LA TERRA	limitat per manca d'estabilitat ja que es perden o es poden perdre les millores	les millores esdevenen patrimoni del pagès	les millores esdevenen patrimoni del pagès
ARRENDAMENT DE LA TERRA	el cultivador no pot subarrendar sense permís	propietat útil del pagès i, per tant, pot esdevenir arrendador d'aquest domini útil	propietat útil del pagès i, per tant, pot esdevenir arrendador d'aquest domini útil
TRANSMISSIÓ DE LA TERRA	cap possibilitat	deixar en herència, empenyorar o vendre	deixar en herència, empenyorar o vendre
FEMS	aplicar-los a la terra	---	només el senyor podrà tenir corral i beneficiar-se dels fems.
HERBES	reservat pel senyor	reservat pel senyor	reservat pel senyor
BESTIAR DE TREBALL	el que disposa el cultivador en la seva població	s'autoritza i pot pasturar en el terme	s'autoritza i pot pasturar en el terme
RENDES SENYORIALS	totes menys el cens i el lluïisme, i més limitades perquè el pagès no arrisca en no tenir estabilitat a la terra	totes i amb perspectiva de créixer	totes i amb perspectiva de créixer
GRAU DE PAGAMENT DE LES RENDES SENYORIALS	alt, per no perdre la llicència	normal amb frau limitat en condicions normals	pagament però acord amb el senyor segons les circumstàncies
RENDES PER AL PAGÈS	limitades, per manca d'estabilitat i, en conseqüència, d'inversions	creixents, ja que suposa un increment de l'ingrés familiar	creixents, en la mesura que es van posant en cultiu les terres concedides